

ISSN: 2146-1740
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ayd>

TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİNİN AMERİKAN DIŞ POLİTİKASI EKSENLİ DEĞERLENDİRMESİ

AMERICAN FOREIGN POLICY AXIS ASSESSMENT OF TURKEY-ISRAEL RELATIONS

Levent ÖZDEMİR¹ Zafer AKBAŞ²

Özet

Makale Bilgi

Gönderilme:
20/07/2020

Kabul:
08/09/2020

1948 yılında İsrail kurulmuş ve ilk tanıyan ülkelerden biri Türkiye olmuştur. Soğuk Savaş döneminde Sovyet tehlikesine karşı Batı Blokunda yer alan Türkiye, Batı eksenli bir dış politika izlemiştir. Türkiye ve ABD ilişkileri gelişme gösterdiğinde Türkiye-İsrail ilişkileri de ivme kazanmış, ancak ABD ile ilişkiler gerildiğinde buna paralel olarak Türkiye-İsrail ilişkilerinde de bozulmalar yaşanmıştır. İnişli çıkışlı bir hal alan Türkiye-İsrail ilişkileri Amerikan dış politikasından bağımsız düşünülemez. Zira İsrail'in çıkarları ve güvenliği ABD'nin Ortadoğu politikalarının merkezine oturtulmuştur. Türkiye'nin Ortadoğu politikalarına baktığımızda ise Araplar arasında çıkan çatışmalarda; tarafsızlık, Arap-İsrail arasındaki çatışmalarda; denge politikası izlendiği görülmektedir. Bu politikalar dönemsel olarak değişiklik göstermekle beraber, Türk dış politikasındaki asıl değişim AK Parti'nin 2002'de iktidara gelmesi ile gerçekleşmiştir. Bu minvalde Türkiye-İsrail ilişkileri gelişme göstermiştir. Ancak İsrail'in Filistin'e uyguladığı baskı politikaları ve işgal girişimleri Türkiye ile olan ilişkileri germiş, hatta kopma noktasına getirmiştir. Geçmişte olduğu gibi bu durum Türkiye-ABD ilişkilerinin de seyrini değiştirmiştir. Bu makalenin amacı, Türkiye ve ABD'nin Ortadoğu politikalarını analiz ederek İsrail ile olan ilişkilerini ortaya koymak ve Türkiye-İsrail ilişkilerini Amerikan dış politikası ekseninde değerlendirmektir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Ortadoğu, İsrail, Filistin, ABD

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Orcid: 0000-0002-7590-9468, levent95415@ogr.duzce.edu.tr

² Prof. Dr., Düzce Üniversitesi, Akçakoca Bey Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi, Orcid: 0000-0002-9974-5576, zaferakbas@duzce.edu.tr

Abstract

Article Info

Received:
20/07/2020

Accepted:
08/09/2020

In 1948, Israel was founded and Turkey was one of the first countries to recognize. Turkey, which was part of the Western Bloc during the Cold War against Soviet danger, followed a Western-axis foreign policy. Turkey-Israel relations have also gained momentum as Turkey and the United States relations improve, but in parallel Turkey-Israel relations have deteriorated when relations with the United States have strained. Turkey-Israel relations, which have become up-and-down, cannot be considered independent of American foreign policy. Because Israel's interests and security have been put at the center of U.S. Policies in the Middle East. When we look at Turkey's Middle East policies, it's in conflicts between Arabs; impartiality, conflicts between Arab and Israel; balance policy is observed. These policies vary periodically, but the real change in Turkish foreign policy was realized when the AK Party came to power in 2002. Turkey-Israel relations have improved in this context. However, Israel's repression policies and invasion attempts on Palestine have strained relations with Turkey and even brought them to breaking point. As in the past, this has changed the course of Turkey-US relations. The aim of this article is to analyze the Middle East policies of Turkey and the United States to demonstrate its relations with Israel and to evaluate Turkey-Israel relations on the Axis of American foreign policy.

Key Words: Turkey, Middle East, Israel, Palestine, USD.

1. Giriş

Geçmişten günümüze uluslararası politikada her daim stratejik önemini koruyan ve sürekli değişim halinde olan Ortadoğu Bölgesi, birçok küresel ve bölgesel gücün politikalarında öncelikli sırada yer almıştır. Üzerinde ciddi hamlelerin gerçekleştiği ve birçok açmazın yaşandığı bir satranç tahtası haline gelen Ortadoğu'daki mücadele hala devam etmektedir. Bu mücadelede yer alan ve bölge üzerinde etkili olan ülkeler içinde Türkiye ve İsrail önemli bir yere sahiptir.

Uluslararası ilişkiler tarihi içerisinde İsrail'in kuruluşundan bu yana önemini koruyan Filistin meselesi bölge ülkeleri için Ortadoğu barışı önündeki en büyük engellerden biri olarak görülmektedir. Ortadoğu politikalarının merkezinde yer alan bu meselenin tohumları ise 1897'de Teodor Herzl'in liderlik ettiği I. Siyonist Kongresi'nde atılmıştır denilebilir. Filistin'de Yahudi devletinin kurulmasını öngören kongre, tarihler 1917'yi gösterdiğinde Balfour Deklarasyonu çerçevesinde İngiliz desteği ile resmîyet kazanmış ve sistemli bir işgal başlatılmıştır. İsrail'in kuruluşuna destek veren ülkelere biri de hiç şüphesiz ABD olmuştur.

İsrail Devleti kurulduktan sonra İsrail'i ilk tanıyan ülke ABD olmuştur. Bununla birlikte ABD'nin NATO dışındaki en önemli stratejik ortağı olan İsrail, Başkan Harry S. Truman'dan Donald Trump'a kadar neredeyse tüm ABD Başkanları tarafından desteklenmiştir. Bu desteğin arkasında hiç şüphesiz İsrail lobilerinin etkisi olmakla beraber ABD Başkanlık seçimlerindeki Yahudilerin oy potansiyelleri de önemli olmuştur. Bu sebeple ABD, İsrail'in çıkarlarını ve güvenliğini Ortadoğu politikalarının merkezine koymuştur. Bu minvalde son dönemde Kudüs'ün ABD tarafından İsrail'in başkenti olarak kabul edilmesi ve Amerikan elçiliğinin Kudüs'e taşınması, başta Türkiye olmak üzere İslam Dünyasını harekete geçirmiştir.

Türkiye'nin ise Ortadoğu Bölgesi'ne yönelik politikaları dönemselsel olarak değişiklik göstermekle birlikte Türk dış politikasındaki geleneksel statükocu ve Batı yanlısı politikaları ile paralellik göstermiştir. Ancak Türkiye'nin zamanla ABD ile çatışan politikaları ve iki ülke arasında yaşanan gerginlikler, Türkiye-İsrail ilişkilerine de olumsuz yansımıştır. Amerikan karar alma mekanizmalarında etkili olan Yahudi lobileri, Türkiye-Amerika ilişkilerinin seyrine göre Amerikan kongresinde gerekse Başkanlar düzeyinde Türkiye'nin lehine ya da aleyhine kararlar almışlardır.

Türkiye'nin İsrail ile olan ilişkileri genel olarak ABD dış politikası eksenli yürüse de son dönemde bilhassa İsrail-Filistin arasında yaşanan çatışmalar Türkiye-İsrail ilişkilerinin genel seyrini belirlemiştir. 2002'de AK Parti hükümeti ile değişen Türkiye'nin dış politika vizyonu Ortadoğu politikalarını da dönüşüme uğratmış, bu minvalde İsrail ile olan ilişkiler de ivme kazanmıştır. Ancak İsrail tarafından Filistin'e uygulanan sert politikalar ve Türkiye-İsrail arasında yaşanan bazı krizler neticesinde, ilişkiler kopma noktasına gelmiştir. İsrail'in Gazze saldırısı akabinde gerçekleşen 2009 Davos Krizi ve 2010 Mavi Marmara Olayı ikili ilişkilerdeki en gergin hadiseler olmuş, bunun üzerine Başkan Trump'ın İsrail lehine aldığı Kudüs kararları ve Yüzyılın Anlaşması Planı Türkiye-İsrail ve Türkiye-ABD ilişkilerini oldukça germiştir.

Bu çalışmada Türkiye'nin Ortadoğu politikaları genel hatlarıyla analiz edilerek İsrail ile olan ilişkiler değerlendirilecektir. Ardından ABD'nin Ortadoğu politikaları analiz edilerek İsrail'in Amerikan politikaları üzerindeki etkisi açıklanmaya çalışılacaktır. Ayrıca ABD'nin İsrail politikaları ortaya koyularak Amerikan dış politikası ekseninde Türkiye-İsrail ilişkileri değerlendirilecektir.

2. Türkiye'nin Ortadoğu Politikası

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile birlikte Türk Dış Politikasının seyri incelendiğinde “Statükoculuk” ve “Baticılık” ilkelerinin öne çıktığı görülmektedir. Ortadoğu özelinde dış politikanın bu iki temel ilkesi kendini daha çok göstermiştir. I. Dünya Savaşı sonrası Ortadoğu'daki topraklarını kaybeden Osmanlı Devleti yıkım sürecine girmiş ve nihayetinde yeni bir siyasi kimlikle 1923'te Türkiye Cumhuriyeti ilan edilmiştir. Irak, Suriye ve Lübnan gibi Ortadoğu ülkeleri İngiliz ve Fransız manda yönetimi altında olduğundan Türkiye ilk dönemlerde bu ülkelerle ilişkilerini İngiltere ve Fransa üzerinden yürütmüştür. Bu minvalde Ortadoğu ile ilişkiler tamamıyla kopmuş bir vaziyette olmadığı gibi genellikle Türkiye içerde yeni rejimi güçlendirme ve mevcut sınırlarını koruma politikasını tercih etmiştir. Bununla birlikte Türkiye, Hatay meselesini kendi lehine çözerken; Musul meselesinde istediğini alamamıştır (Şahin, 2010a: 11).

II. Dünya Savaşı sonrası sistemin ve Ortadoğu'nun yapısı değişmiş, İngiltere ve Fransa bölgeden çekilmiş, bölge ülkeleri bağımsızlıklarını ilan etmeye başlamışlardır. Bununla birlikte sistem, Doğu ve Batı olarak iki bloğa ayrılmış, Soğuk Savaş kısa sürede etkisini göstermiştir. Türkiye bu yapı içerisinde Sovyetleri tehdit olarak görmüş ve Batı'nın yanında yer almıştır. Türkiye ile Batı arasındaki siyasi ittifak ilişkisi, 1952'de NATO üyeliği ile askeri ittifaka evrilmiş, bu durum ekonomik yardımları da beraberinde getirmiştir. ABD'nin Ortadoğu politikası ise temelde; Sovyet yayılmasının önlenmesi, Ortadoğu petrolünün Batıya güvenli bir şekilde ulaştırılması ve İsrail'in güvenliğinin sağlanmasına dayanmaktaydı. Bu yönde bir politika ile bölgede İsrail'i tanıyan ilk ülke Türkiye olmuştur. Fakat Arap ülkeleri Türkiye'nin bu politikasına sert tepkiler göstermiş, nitekim Ortadoğu ilişkileri olumsuz etkilenmiştir (Sinkaya, 2011: 82-83).

Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik Batı yanlısı politikaları 1960'larda değişime uğramıştır. Bunun sebebi Batı'nın Türkiye aleyhine almış olduğu kararlardandır. 1964'te ABD'nin Kıbrıs meselesi ile ilgili “Johnson Mektubu” ve 1975-1978 yılları arasındaki ambargo kararı Türk-Amerikan ilişkilerini olumsuz etkilemiş, nitekim bu durum Türkiye'nin Ortadoğu politikalarına da yansımıştır. Türkiye'nin Kıbrıs konusunda yalnız kalması Türk Dış Politikasının yönünü değiştirmiş, Batıya bağımlı politikalardan kurtulup Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerin iyileştirilmesi gerektiği düşünülmüştür. Bu yönde bir kararla Türkiye, 1967 Arap-İsrail savaşında Arapları destekleyerek Batı yanlısı imajının değiştiğini göstermiştir. Bununla birlikte 1967'de İsrail'in Kudüs'ü işgali sonrası Mescidi Aksa'da çıkan yangın nedeniyle

İslam Konferansı toplanmıştır. Türkiye ise laiklik ilkesini dış politikasına aksettirmiş, konferansa Dışişleri Bakanlığı seviyesinde katılmıştır. Her ne kadar Arap ülkeleri Türkiye'nin konferansa katılmasından memnun olsa da bu durumun Kıbrıs yalnızlığından kaynaklandığını düşünmüşlerdir (Duran ve Karaca, 2013: 128-131).

Türkiye bu dönemde bölge ülkeleri Irak ve Suriye ile Fırat ve Dicle nehir sularının paylaşımı noktasında sorunlar yaşamıştır. 1960'larda üç ülkenin gündeminde olan Fırat ve Dicle suları 1980'lerde Türkiye'nin yaptığı barajlar ve projeler çerçevesinde gündeme gelmiştir. Suriye ve Irak, Türkiye'yi suyu kasıtlı olarak tutmakla ve Ortadoğu politikası için bir koz olarak kullanmakla suçlamıştır. 1990 yılında Türkiye'nin Atatürk Barajı için su tutması Suriye'nin tepkisine yol açmış; akabinde Suriye, PKK ve ASALA kartını kullanarak Türkiye'ye karşı terör örgütlerini desteklemiştir (Akbaş, 2015: 104).

1980'lerde ortaya çıkan iki önemli konu Türkiye'nin Ortadoğu politikasına yön vermiştir. Bunlardan biri, Türkiye'nin yıllardır mücadele verdiği terör örgütü PKK'nın ortaya çıkışıdır. Suriye ve Irak'ın PKK'ya olan destekleri Türkiye ile aralarında yeni bir soruna yol açmıştır. Diğer bir konu ise ekonomik yönden Türkiye'nin dışa açılması ve ihracata yönelik ekonomi modelini benimsemesidir. Bu strateji Türkiye'yi Ortadoğu ülkeleri ile iyi ilişkiler geliştirmeye de sevk etmiştir. Bu minvalde Suriye ve Irak'ın PKK'ya olan desteğini kesmesi için Türkiye, bu ülkelerle iyi ilişkiler kurmaya çalışmıştır. Ancak bu ülkelerin PKK'ya desteği kesilmemiş, su sorunu devam etmiş, İran ile Irak arasında uzun süren savaş yaşanmıştır. Bu durum Türkiye'yi güvenlik odaklı politikalar uygulamaya sevk etmiştir. Türkiye-ABD ilişkilerindeki problemler aşılmış ve Batı ile ittifak ilişkisi sürdürülmüştür (Sinkaya, 2011: 86-87).

1990'larda Sovyetlerin çöküşü ile Soğuk Savaş dönemi sona ermiş, Türkiye ise stratejik öneminin kaybolacağı endişesine kapılmıştır. Ayrıca, yeni sistem Türkiye'nin etrafında yeni çatışmaları da beraberinde getirmiş, güvenlik odaklı politikalar Türkiye'nin Ortadoğu politikalarını şekillendirmiştir. Sorunların yine Suriye ve Irak temelli olması Türkiye'yi stratejik olarak İsrail'e yaklaştırmıştır. Türkiye'nin güvenliği merkeze alarak İsrail ile geliştirdiği işbirliği Arap ülkelerinin tekrar tepkisine neden olmuştur. Bu perspektifle bakıldığında Türkiye'nin 1950'ler ile 1990'lardaki Ortadoğu politikaları arasında benzerliklerin olduğu görülmektedir (Şahin, 2010a: 14-15).

1991-2002 yılları arasında Ortadoğu, Türk dış politikasında ekseriyetle öncelikli sırayı almıştır. Türkiye'nin bölge ile ilgili genel politikası analiz edildiğinde; Araplar arasında çıkan çatışmalara tarafsız olmak, Batı ile kurulan işbirliğinin Ortadoğu ilişkilerine olumsuz yansımamasına dikkat etmek ve Arap-İsrail meselesinde denge politikası gütmek olduğunu söyleyebiliriz (Sönmezoğlu, 2016: 139).

2000'lerin başından itibaren uluslararası sistemde ortaya çıkan değişimler doğrultusunda Türk dış politikasında Ortadoğu'ya yönelik politikalarda da değişiklikler yaşanmıştır. 11 Eylül saldırısı sonrası ABD "Yeni Dünya Düzeni" adı altında uluslararası konjonktürü, bilhassa Ortadoğu'yu yeniden şekillendirmek istemiştir. ABD, Ortadoğu projelerini gerçekleştirmek için Afganistan ve Irak'ı işgal etmiş, neticesinde de İslam diyarını ikiye bölmüştür (Ercan ve Ayata, 2018: 118).

Türkiye, Yeni Dünya Düzeni'nin oluşum sürecinde Batı ile hareket ederken diğer taraftan da bağımsız politikalar yürütebilmenin arayışları içine girmiştir. 2000'lerin başında dönemin Dışişleri Bakanı İsmail Cem önderliğinde Ortadoğu'ya yönelik yeni yaklaşımlar başlatılmıştır. 2002 genel seçimlerinde Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti)'nin iktidara gelmesi ile dış politikada yaşanan vizyon değişimi Türkiye'nin Ortadoğu politikalarına farklı bir boyut kazandırmıştır. Bu dönemde küresel güçlerin merkez politikaları haline gelen Ortadoğu, ister istemez Türkiye'nin de bölgeye yönelik aktif bir dış politika izlemesini zorunlu kılmıştır (Güder ve Mercan, 2012: 72).

Bu minvalde Türkiye, Ortadoğu'da istikrarın sağlanabilmesi için barış yanlısı politikalar ile sıfır sorun ilkesi ışığında İran, Irak ve Suriye ile ikili ilişkilerini geliştirmiştir. Bu yönde özellikle Suriye ile kurulan ilişkiler olumlu sonuçlar vermiştir. Ayrıca Türkiye bölgede sorun yaşayan ülkeler arasında arabuluculuk rolü de üstlenmiştir. Bölgede ekonomik refahın ve kalkınmanın sağlanması Türkiye'nin öncelikli politikası haline gelmiştir. Bu noktada kalkınmanın zemini bölge ülkeleri arasında barışın bulunması ile oluşturulmaya çalışılmıştır. Buradan hareketle Türkiye'nin, Suriye ile İsrail arasında arabuluculuk yapması bunun önemli bir göstergesidir. Ancak İsrail'in 2009 Gazze saldırısı sonrası Türkiye arabuluculuk rolünden vazgeçmiştir. Ayrıca Türkiye bölgedeki istikrar ve barışın önünde Filistin meselesini ciddi bir sorun olarak görmüştür. İsrail'in gerek Lübnan'a gerekse Filistin'e dair izlediği şiddet politikaları Türkiye'nin Ortadoğu politikaları ile çatışmış, sonunda Türk dış politikasında İsrail karşıtı tavır alınmaya başlanmıştır (Sinkaya, 2011: 93-94).

Bu dönemde Türkiye-ABD ilişkilerinde de dalgalanmalar yaşanmıştır. ABD'nin 2003'teki Irak işgali Türk-Amerikan ilişkilerinde kötü bir sınav olmuştur. ABD'nin Irak Savaşı'nda Türk topraklarının kullanımını talep eden 1 Mart tezkeresi TBMM tarafından reddedilmiştir. Bu durum Türkiye ve ABD arasında krize neden olmuş, dolayısıyla Ortadoğu ilişkilerine de yansımıştır. Türkiye'nin 1 Mart tezkeresindeki tutumu Arap ülkeleri tarafından memnuniyetle karşılanmış ve Türkiye'nin Batıya endeksli olmadığı, bağımsız bir dış politika sergilediği açıkça görülmüştür (Aydın, 2013: 479).

2010'da Tunus'ta başlayan ve kısa zamanda domino etkisi yaparak Ortadoğu'ya sıçrayan Arap Baharı, Türk dış politikasında, özellikle Ortadoğu politikasında değişime neden olmuştur. İlk başlarda demokratik halk gösterileri ile ortaya çıkan ayaklanmalar, zamanla şiddet sarmalına bürünmüş; Mısır'da darbeye, Suriye ve Libya'da iç savaşa dönüşmüştür (Ekşi, 2018: 84). Arap Baharı sonrası bölgesel dengeler tamamıyla değişmiştir. İsrail'in Filistin üzerinde kurduğu baskı ve uyguladığı şiddet, dahası Türkiye ile yaşadığı bazı sorunlar, geçmişte kurulan aynı işbirliğini bu kez getirmemiştir. Türkiye, artık Batı'dan bağımsız bir şekilde, çıkarlarının gerektirdiği doğrultuda politikalar yürütmeye çalışmaktadır.

Suriye'de baharın etkisinin hafiften hissedildiği ilk günlerde Türk hükümeti Esad rejimine süreci birlikte yürütme teklifinde bulunmuştur. Ancak, rejim teklifleri reddedip kendi halkı üzerinde şiddet uygulayınca Türkiye-Suriye ilişkileri tamamen kopmuştur (Ayhan, 2012: 423).

Bölgede giderek artan şiddet ve kaybolan devlet otoritesi Türkiye için güvenlik problemlerine yol açmıştır. İç savaş nedeniyle Suriye'den kaçan milyonlarca mülteci Türkiye'ye sığınmıştır. Bununla birlikte Suriye'deki güç boşluğunu doldurmaya çalışan DEAŞ ve PYD/YPG gibi terör örgütleri Türkiye'nin ülke güvenliğini tehdit etmişlerdir (Erşen, 2016: 154-155). Türkiye'nin yaklaşık on yıldır Ortadoğu politikalarının merkezine aldığı işbirliğine dayalı bölgesel entegrasyon, kalkınma ve istikrar temelli stratejisi bölgede değişen konjonktürün etkisiyle değişmiş, Türk dış politikasında güvenlik yeniden öncelikli sıraya yerleşmiştir.

ABD için hayati önem taşıyan Ortadoğu Bölgesi'nde bölgesel bir güç olan ve artık Batı'dan bağımsız bir şekilde politikalar yürüten Türkiye, Washington tarafından rakip olarak görülmeye başlanmıştır. Dahası Türkiye'ye yönelik gerçekleştirilen 2013 Gezi olaylarının ve

15 Temmuz darbe girişiminin arkasında ABD'nin parmağı olduğu Ankara tarafından anlaşılmıştır. Darbe girişimi başarısız olunca ABD bu mücadelesine Suriye üzerinden PYD/YPG'ye destek vererek devam etmiştir (Ercan ve Ayata, 2018: 122-124).

Türkiye, bölge ile ilgili yumuşak güç politikasından vazgeçmek zorunda kalmıştır. Hem kendi güvenliğini tehdit eden hem de Ortadoğu'nun istikrarı ve barışı önünde engel olan ABD destekli PYD/YPG terör örgütlerine karşı; 2016'da Fırat Kalkanı, 2018'de Zeytin Dalı ve 2019'da Barış Pınarı Harekâtlarını yaparak terör örgütlerini geri püskürtmüş, ABD'nin bölgedeki oyununu bozmuştur (TRT Haber, 2019a).

Görüldüğü üzere Türkiye'nin Ortadoğu politikaları Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana inişli çıkışlı bir halde seyretmektedir. Bunun böyle olmasında uluslararası konjonktürün etkisi olduğu gibi hiç şüphesiz bölgesel gelişmelerin de etkisi vardır. Türkiye'nin son dönemde Ortadoğu'ya yönelik yürüttüğü güvenlik odaklı dış politika anlayışı, gerek ABD gerekse Rusya ile yapılan ortak mutabakatlarda da kendini göstermektedir.

Türkiye, Barış Pınarı harekâtı sonrasında 18 Ekim 2019'da ABD ile masaya oturmuş, Ankara'nın hazırlamış olduğu, bölgenin ve Türkiye'nin sınır güvenliğini sağlayacak olan "Güvenli Bölge Planı" Amerikalı yetkililerce kabul edilmiştir. Türkiye'nin bölgesel bir güç olarak ortaya koyduğu askeri ve siyasi başarısı Türk dış politikası açısından önemli bir kazançtır (Pirinççi, 2019).

ABD ile varılan mutabakattan 5 gün sonra Soçi'de Rusya ile güvenli bölge üzerinde ayrı bir ortak mutabakat imzalanmıştır (TRT Haber, 2019b). Türkiye, Ortadoğu'ya açılan kapısını iki büyük güç ile yapmış olduğu mutabakatlar sonrasında güvence altına almaya çalışmıştır. Ayrıca ulusal güvenliğini ve bölgesel çıkarlarını ileriye dönük olarak muhafaza etmiştir. Günümüzde Türkiye söz konusu Ortadoğu politikalarını ABD'ye karşı Rusya ile denge kurarak sürdürmeye devam etmektedir.

3. Türkiye-İsrail İlişkileri

II. Dünya Savaşı'nın ardından Araplar ve Yahudiler arasında Filistin'de çatışmalar çıkmış, kontrolü sağlayamayan İngiltere konuyu BM'ye taşımıştır. Filistin'de Yahudi ve Araplardan oluşan iki devlet kurulmasını ön gören taksim önerisinde bulunmuştur. BM, İngilizlerin önerisini kabul etmiş, buna karşın Türkiye ve Araplar bu karara tepki göstermiştir. Ancak uluslararası sistemde yaşanan değişim ve ortaya çıkan Sovyet tehditi Türkiye'nin Batı

ile birlikte hareket etmesini zaruri kılmış, Truman Doktrini çerçevesinde ABD ile yakın ilişkiler kurulmuştur (Baş, 2018: 95).

Türkiye ve İsrail arasındaki diplomatik ilişkiler ilk olarak 7 Ocak 1950'de ilk misyon şefi Seyfullah Esin'in atamasıyla başlamıştır. 1950'de Elçilik düzeyli olan temsilcilik, Süveyş Kanalı Savaşı akabinde 1956'da maslahatgüzarlık seviyesine düşürülmüştür (T.C. Dışişleri Bakanlığı).

Türkiye-İsrail ilişkileri Süveyş Krizinin akabinde toparlanma sürecine girmiş bilhassa ekonomik alanda önemli işbirliği yapılmıştır. Bununla birlikte ABD'nin ilan ettiği Eisenhower Doktrinine İsrail ve Türkiye birlikte destek vermişlerdir. Süveyş krizi ile birlikte İngiltere ve Fransa'nın Ortadoğu'daki etkisi azalmıştır. Açığa çıkan güç boşluğu ise ABD ve SSCB tarafından doldurulmuştur. Ayrıca Mısır'ın önderliğinde Arap milliyetçiliği artmış, Arap olmayan ve Batı yanlısı ülkeler hedef haline gelmiştir. Böyle bir ortamda İsrail ve Türkiye birbirine daha çok yaklaşmış, kriz yönetiminde iki ülke; siyasi, askeri ve istihbarat alanında birbirine destek vermiştir. Bununla birlikte Türkiye'nin bölgedeki önemi ABD tarafından net bir şekilde anlaşılmış, iki ülke ilişkileri gelişme göstermiştir. Türkiye ve ABD arasındaki yakınlaşma haliyle Türkiye-İsrail ilişkilerine de olumlu yansımıştır (Baş, 2018: 104-106).

İsrail, bölgenin adeta yalnız ülkesi gibidir. Bölge ülkelerinden Mısır, Ürdün, Türkiye ve Suudi Arabistan ile kurduğu ilişkiler İsrail için "kritik" olup, bölgesel iyi ilişkiler kurabilme vesileleridir.

Soğuk Savaş zamanında Ürdün ve Türkiye ile yakınlaşan ikili ilişkileri, Ortadoğu'da yaşadığı süregelen soyutlanmışlık duygusundan arınmasına yardımcı olmuştur (Özcan, 2005; 10). Bu ilişkilerde yaşadığı sorunlar da bölgesel soyutlanmışlığını artırmaktadır.

1960'lı yıllar Türkiye ve İsrail arasındaki olumlu ilişkilerin tersine döndüğü yıllar olmuştur. Bu dönemde Türkiye'nin Ortadoğu politikaları değişime uğramıştır. Kıbrıs sorunu karşısında Batı'nın Türkiye'yi yalnız bırakması ve Johnson Mektubu Türkiye'nin Batı'ya karşı olan bakışını değiştirmiştir. Mektup sonrası Türkiye ile ABD ilişkileri gerilmiş, bu durum İsrail ile olan ilişkilere de olumsuz yansımıştır. ABD'nin dış politikadaki tutumu İsrail-Türkiye ilişkilerine her daim etki etmiştir. Batı'nın bu tavrından sonra Türkiye yüzünü Ortadoğu'ya dönmüş ve Arap yanlısı politikalar gütmüştür (Şahin, 2010a: 13).

Bu minvalde Türkiye, uluslararası platformlarda Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ)'nü desteklemeye başlamıştır. 1967 Arap-İsrail Savaşı'nda Türkiye İsrail'i kınamış, NATO'nun üslerini kullanmasına izin vermemiş ve İsrail'in işgal ettiği yerlerden çekilmesi konusunda BM'de oy kullanmıştır. 1973 Arap-İsrail Savaşı'nda da Arapların yanında durmuş, Filistin'in bağımsızlığı için birlikte çaba göstermişlerdir. Aynı zamanda FKÖ, Türkiye tarafından Filistin'in resmi olarak temsilcisi kabul edilmiştir (Kaya, 2019: 1057-1058).

1980'li yıllarda Türkiye-İsrail ilişkileri gerilemeye devam etmiştir. Özellikle İsrail'in Doğu Kudüs'ü işgal edip, İsrail'in ebedi başkenti olarak ilan etmesi Türkiye'nin sert tepkisine neden olmuştur. Türkiye akabinde başkonsolosluğunu kapatarak diplomatik temsilciliğini ikinci kâtip seviyesine düşürmüştür (Bakır, 2016).

Türkiye'nin, İsrail'e yönelik aldığı kararlar ABD tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Örneğin, Ocak 1981'de ABD'deki 61 senatör Türkiye'nin Washington Büyükelçiliği'ne mektup göndermiş, Türkiye'nin İsrail'e yönelik yürüttüğü sert politikaların Türkiye-ABD ilişkilerini de olumsuz etkileyeceğini bildirmiştir. Türkiye ise bu mektuba cevaben, o dönem Türkiye'ye gelecek olan İsrail spor kafilesine izin vermemiştir. Bu gelişmelerin ardından Amerikan kongresindeki Yahudi lobileri Türkiye'ye sert tepkiler göstermiştir (Kaya, 2019: 1059). Buradan hareketle Türkiye-İsrail ilişkileri gerildiğinde buna paralel olarak Türk-Amerikan ilişkilerinin de gerildiği görülmektedir. Aynı şekilde Amerikan dış politikasına yön veren karar alıcıların da izlediği politikalar ekseninde Türk-Amerikan ilişkileri olumsuz etkilendiğinde doğrudan ya da dolaylı olarak Türkiye-İsrail ilişkileri de etkilenebilmektedir.

Her ne kadar Türkiye'nin İsrail ile ilişkileri bu dönemde gerilese de Türkiye'nin Kıbrıs meselesinde Araplardan beklediği desteği görememesi sonucunda, İsrail ile ilişkiler gün geçtikçe ilerlemeye başlamıştır. Dahası iki ülke arasında ciddi anlamda istihbarat paylaşımı gerçekleşmiştir. Örneğin, İsrail 1982'de Lübnan'ı işgal ettikten sonra ülkedeki ASALA kamplarına sızmış, topladığı istihbaratları Türkiye ile paylaşmıştır. Türkiye-İsrail arasındaki güven tazelandikten sonra Ankara, Tel Aviv'e tekrar diplomat atamış, ilişkilerde iyileşme başlamıştır. Bunun yanında ABD'deki etkin Yahudi devlet adamlarından Richard Perle, Daniel Pipes ve Morton Abromowitz gibi isimler Türkiye-İsrail ilişkilerinin iyileşmesi için çaba göstermişlerdir. Özellikle Amerika İsrail Kamu Meseleleri Komitesi (AIPAC) ve Yahudi Ulusal Güvenlik İşleri Enstitüsü (JINSA) gibi ABD'nin önde gelen Yahudi lobileri Türkiye

aleyhine Amerikan kongresinden çıkacak sözde Ermeni soykırımı tasarılarının reddedilmesini sağlamışlardır (Uzer, 2011: 145).

1990’larda SSCB’nin çöküşü ile önceki dönemlere göre uluslararası sistem düzeyinde hissedilen tehdit yerini bölgesel tehdit algılamalarına bırakmıştır. Değişimlere paralel olarak Türkiye dış politikada ABD merkezli hareket etmeye devam etmiştir. Bölgesel konjonktürün etkisi ile Türkiye-İsrail ilişkileri de 1990-91 Körfez Savaşı ile yeni bir boyut kazanmış, güvenlik odaklı politikalar güdülmüştür. Bu doğrultuda 1991 Madrid görüşmeleri ışığında Türkiye-İsrail yakınlaşması başlamıştır. 1992-1994 döneminde iki ülke arasındaki ticaret hacmi artmıştır. 1993’te Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin’in İsrail’i ziyareti ile stratejik işbirliği sürecine girilmiş, 1994’te Güvenlik ve Gizlilik Anlaşması ile yakınlaşma daha da artmıştır. Zira Türkiye’nin komşularıyla yaşadığı güvenlik sorunları bölgesel güç dengesini koruyabilmek adına İsrail hamlesini gerekli kılmıştır. Bu dönemde Türkiye’nin rekabet içinde olduğu Suriye ve Yunanistan işbirliği yapmış, PKK terörüne de destek vermişlerdir. “2,5 savaş” kavramı ile tabir edilen durumda Türkiye konvansiyonel üstünlüğünü koruyabilmek için İsrail ile yakınlaşmıştır (Erkmen, 2005: 161-162).

1990’lı yıllar ayrıca İsrail-Filistin sorununun çözülmesi noktasında uygun zeminin olduğu dönem olmuştur. Ocak 1993’te İsrail ve Filistin arasında süren Oslo görüşmelerinin akabinde Eylül 1993’te iki taraf arasında Beyaz Saray’da “ İlkeler Bildirgesi” imzalanmıştır. Amerikan dış politikası açısından da olumlu karşılanan bu gelişme Türkiye-İsrail ilişkilerinin gelişimine de ivme kazandırmıştır. Böylece Türkiye açısından İsrail ve Filistin’e yönelik politikalarda denge kurmak daha kolay olmuştur (Sarıaslan, 2019a: 18-19).

2000’li yıllara gelindiğinde İsrail ve Filistin arasında çıkan çatışmalar 1990’lardaki barış sürecinin bitmesine neden olmuştur. Türkiye, ikinci intifadanın başlaması sonrası İsrail’e sert tepkiler göstermiştir. 2002’de AK Parti hükümeti ile İsrail’in Filistin politikaları ciddi şekilde eleştirilmiştir. Ancak AK Parti hükümeti İsrail’e karşı ideolojik bir davranış içine girmemiş, özel bir husumet de beslememiştir. Aksine İsrail ile ilişkileri geliştirmek istemiştir. Filistin meselesi ise Türkiye ve İsrail arasındaki ilişkilerin seyrini belirlemiştir (Oran, 2013: 438-439).

2002’de Türk dış politikasının değişen vizyonu Ortadoğu’da kendini göstermiştir. Bu minvalde İsrail’in kurulduğu tarihten bugüne inişli çıkışlı seyreden ilişkiler, olumlu yönde

ilerlemeye başlamıştır. 2002’de TSK’ya ait 12 adet M-60 tank modernizasyon projesi kapsamında İsraili bir firmaya verilmiştir. 2004’de İsrail’in su ihtiyacının karşılanması noktasında Türkiye’nin Manavgat nehrinden İsrail’e su verilmesi için anlaşma yapılmıştır. Dahası dönemin başbakanı Recep Tayyip Erdoğan İsrail’i ziyaret etmiş, hem ikili ilişkilerde hem de İsrail-Filistin çatışmasının sonlandırılması konusunda önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu minvalde 2007’de TBMM’de Filistin Devlet Başkanı Mahmud Abbas ve İsrail Devlet Başkanı Şimon Peres’in konuşma yapmaları önemli bir gelişme olmuştur. 22 Aralık 2008’de ise İsrail Başbakanı Ehud Olmert Türkiye’yi ziyaret etmiş, Filistin-İsrail çatışmasının sonlandırılması hususunda olumlu görüşmeler yapılmıştır. Ancak bu görüşmelerden kısa bir süre sonra 27 Aralık 2008’de İsrail, Gazze’ye yönelik Dökme Kurşun Harekâtı’nı başlatmıştır. Akabinde Türkiye-İsrail ilişkileri gerilmiş, Erdoğan ihanete uğradığını ifade etmiştir (Kaya, 2019: 1060).

İsrail’in Gazze harekâtı Türkiye ile arasında ciddi kırılmalara yol açmış, bölge ülkelerine de olumsuz yansımıştır. Türkiye, siyasi diyaloga ve yumuşak güce dayalı izlediği politikalar çerçevesinde İsrail’in hem Filistin hem de Suriye ile ilgili yaşadığı sorunlarda arabuluculuk rolü üstlenmişti. Fakat İsrail’in Gazze’ye yönelik saldırıları sonrasında Türkiye bu rolden vazgeçmiş ve ilişkiler bir daha eskisi gibi olmamıştır (Sarıaslan, 2019a: 23).

3.1. Davos Krizi

İsrail’in Gazze’ye yönelik saldırıları Türkiye kamuoyunda büyük tepkilere neden olmuştur. Bu tepkilerin yansıması Türk hükümeti nezdinde de kendini göstermiş, İsrail saldırıları uluslararası kamuoyu önünde tenkit edilmiştir. Ocak 2009’da İsviçre’nin Davos kasabasında düzenlenen Dünya Ekonomik Formuna katılan Başbakan Erdoğan “Gazze: Ortadoğu’da Barış Modeli” adlı panelde İsrail’in Gazze saldırılarını kınamış, panele katılan İsrail Cumhurbaşkanı Peres’i sert bir dille eleştirmiştir. Panelin moderatörünün Erdoğan’ın sözlerini sürekli kesmesi üzerine Erdoğan “one minute” çıkışında bulunmuş, daha sonra paneli terk etmiştir. Davos’ta yaşanan kriz akabinde Türkiye-İsrail ilişkileri daha çok gerilmiştir (Sarıaslan, 2019b: 1075).

Davos sonrası yaşananlarla ilgili Başbakan Erdoğan, “*Biz Türkiye’ye yakışan neyse onu yapıyoruz. Nasıl orada yaptysak, ondan önce de yaptık, bugün de yaparız, yarın da yaparız.*” açıklamasında bulunmuş, Türk milletinin sıradan bir millet olmadığını ifade etmiştir (Habertürk, 2009). Bununla birlikte Erdoğan yapmış olduğu bir basın toplantısında dünya

barışının sağlanabilmesi için Ortadoğu’da barışın şart olduğunu, İsrail-Filistin sorununun çözülmesi gerektiğini belirterek ABD Başkanı Barack Obama’nın da ağırlığını ortaya koyması gerektiğini ifade etmiştir (CNN Türk, 2009).

Erdoğan’ın Davos’ta İsrail’e yönelik eleştirilerinden kısa bir süre sonra İsraili General Avi Mizrahi Türkiye’ye yönelik eleştirilerde ve Türkiye’yi kızdıracak söylemlerde bulunmuştur. General Mizrahi, Türkiye’nin I. Dünya Savaşı sırasında Ermenileri katlettiğini, günümüzde Kürtler üzerinde baskı kurduğunu ve Kıbrıs’ı işgal ettiğini savunmuştur. Bunun üzerine İsrail Savunma Bakanlığı sözcüsü Mizrahi’nin ifadelerinin İsrail’in resmi görüşü olmadığını açıklamıştır. Ancak iki ülke arasındaki ilişkilerde düşüş giderek devam etmiştir. Bu duruma sebep olan etmenlerden biri, Ekim 2009’da Türkiye’nin Anadolu Kartalı Tatbikatından İsrail’i çıkartması olmuştur. Ayrıca Türkiye’de yayınlanan “Ayrılık” ve “Kurtlar Vadisi” dizilerindeki sahneler İsrail tarafından da tepkiyle karşılanmıştır (Demirtaş-Bagdonas, 2013: 116).

Bunun üzerine İsrail Dışişleri Bakan Yardımcısı Danny Ayalon, İsrail’i rahatsız eden söz konusu diziler ile ilgili bilgi almak üzere Türkiye’nin Tel Aviv Büyükelçisi Oğuz Çelikkol’u İsrail parlamentosuna çağırılmış, büyükelçi basın mensupları önünde alçak bir koltuğa oturtulmuştur. Bununla kalmayıp basına; kendisinin yüksek, büyükelçinin ise alçak koltukta oturduğunu söylemiştir. İki ülke arasında yaşanan “alçak koltuk krizi” ilişkileri daha da germiş, dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, İsrail’in Türkiye’den özür dilemediği takdirde büyükelçinin geri çekileceğini bildirmiştir. Akabinde İsrail makamları özür mektubu beyan etmiştir (Kaya, 2019: 1060).

Türkiye’nin 2009’da Anadolu Kartalı Tatbikatından İsrail’i çıkarması kararı sonrası 2010 yılında yapılacak tatbikatlar için ülkelere yeniden davetiye göndermiş, ABD ise bu davete İsrail çağırılmadığı takdirde kendilerinin de katılmayacağını bildirmiştir. Beklenmedik bu hadisenin ardından Türk makamları tatbikat ile ilgili resmi sitedeki katılımcı ülkeler bölümünde yer alan ABD sayfalarına erişim engeli koymuştur (Ekşi, 2010).

3.2. Mavi Marmara Krizi

Mavi Marmara Krizi öncesinde Filistin’in yaşamış olduğu bölünmüşlüğün analiz edilmesinde yarar vardır. Zira Filistin’in hem yönetim hem bölgesel olarak iki parçaya

ayrılması, İsrail'in Filistin yönetimine olan yaklaşımı ve sonrasında uyguladığı abluka Mavi Marmara baskınına giden süreci de beraberinde getirmiştir.

2004 yılında FKÖ lideri Yaser Arafat'ın ölmesi ile örgütün başına Batı'ya daha yakın el-Fetihli Mahmut Abbas geçmiştir. Abbas, 2005 seçimlerini kazanmış ve Filistin Ulusal Yönetimi (FUY)'nin Başkanı olmuştur. Fakat 2006 parlamento seçimlerini HAMAS kazanmış bu durum ise başta İsrail olmak üzere Batı tarafından hoş karşılanmamıştır. İsrail'in Filistin'e yardımlarını keseceğini açıklaması üzerine, Filistin içinde de el-Fetih ile HAMAS arasında çatışmalar yaşanmıştır. 2007 yılındaki çatışmalar sonucunda HAMAS Gazze'nin kontrolünü ele geçirmiş, Batı Şeria ise el-Fetih'in elinde kalmıştır. Filistin'de yönetim Gazze ve Batı Şeria olarak ikiye ayrılmıştır. İsrail'in 2008 yılında Gazze'ye yönelik harekâtı üzerine de Filistin ciddi sıkıntılarla karşı karşıya kalmıştır (Oran, 2013: 439).

HAMAS'ın Filistin'deki etkisi ve siyasi başarısı İsrail tarafından meşru görülmemiştir. Bu sebeple İsrail, HAMAS'ın ele geçirdiği Gazze'ye ambargo uygulamış ve bölgeyi ablukaya almıştır. Mısır'ın da sınır kapısını Gazze'ye kapatması üzerine Gazze iyice zor duruma düşmüş, ciddi sorunlar yaşamaya başlamıştır. Buradan hareketle İsrail'in bölgeye uyguladığı ambargoyu delmek ve dünyanın ilgisini bölgeye çekmek amacıyla Özgürlük Filosu kurulmuştur. 6 gemiden oluşan filonun bir gemisi de Türkiye'den giden Mavi Marmara gemisidir. 31 Mayıs 2010'da İsrail askerleri Mavi Marmara gemisine saldırmış ve 10 Türk vatandaşını öldürmüştür. Bu olayın ardından Türk Dışişleri Bakanlığı, İsrail'in bu saldırılarının telafisi olmayacağını bildirmiş, konuyu BM'ye taşımıştır. Yaşanan bu krizin ardından Türkiye İsrail ile ilişkilerini en düşük seviyeye indirmiştir (Aydın ve Poyraz, 2020: 21).

Türkiye kriz sonrasında ikili ilişkilerin normalleşebilmesi için İsrail'in özür dilemesini, ölenlerin ailelerine tazminat ödemesini ve Gazze'ye uyguladığı ablukayı kaldırmasını talep etmiştir. Bunun üzerine ilerleyen süreçte ABD'nin desteği ile Türkiye-İsrail ilişkilerindeki krizi bitirmeye yönelik adımlar atılmıştır. Mart 2013'te İsrail'i ziyaret eden Obama, Erdoğan'ı arayarak İsrail adına Türk milletinden özür dilemiştir. Ayrıca hayatını kaybeden Türk vatandaşları için tazminat ödenmesini kabul etmiştir. Bununla birlikte İsrail, Filistin toprakları üzerindeki bazı kısıtlamalarını da kaldırmıştır. İsrail bu gelişmelerin akabinde büyükelçiliklerin karşılıklı olarak göreve dönmelerini talep etmiştir (Gürpınar, 2017: 244-246). Saldırlardan dolayı gelen özür açıklaması, Filistin üzerindeki bazı kısıtlamaların kaldırılması,

Türkiye'nin talepleri doğrultusunda karşılık bulmuştur. Türkiye'nin tazminat konusundaki talepleri ise aradan uzun bir zaman geçmesine rağmen karşılanmış, İsrail tarafından ödenen 20 milyon doların ölenlerin ailelerine verildiği Türk makamlarınca bildirilmiştir (NTV, 2017).

Siyasi krizlerin iki ülke arasındaki ekonomik ve karşılıklı ticaret üzerindeki yansımalarına baktığımızda ise diplomatik gerilimlerin tersine bir ivme yaşandığı görülmüştür. 2010'dan itibaren ticari ilişkilerde artış yaşanmıştır. 2013 yılı verilerine göre İsrail'in Türkiye'ye olan ihracatının ilk çeyrekte yüzde kırk dört arttığı tespit edilmiştir. Her ne kadar iki ülke kamuoyunda ve hükümetler nezdinde kriz yaşansa da ticari yönden ilişkiler hem ihracatta hem ithalatta gelişme göstermiştir. Aynı şekilde turizm sektörü açısından da incelendiğinde Mavi Marmara krizi sonrası Türkiye'ye gelen İsraili turist sayısında 2011'de düşüş yaşanmış fakat 2013'te yüzde doksan altı seviyesinde artış görülmüştür. Anlaşılan o ki iki ülkenin ekonomik yönden karşılıklı beklenti içinde olduğu ortadadır. Nitekim yaşanan son krizde İsrail'in özrü ve tazminat ödemesi ikili ilişkilerdeki sertliği biraz olsun yumuşatmıştır (Gürpınar, 2017: 250-251).

Son dönemlerde küresel ve bölgesel güçlerin yoğun bir şekilde mücadele verdiği bir bölge haline gelen Doğu Akdeniz üzerinde de Türkiye ve İsrail arasında rekabet söz konusudur. Doğu Akdeniz üzerinde yaşanan enerji rekabetinde birçok ülke strateji geliştirmekte ve başta İsrail olmak üzere Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY), Türkiye'yi bypass ederek bölgeden uzaklaştırmaya çalışmaktadır. Bununla birlikte Türkiye ve İsrail arasında özellikle Filistin meselesi konusunda yaşanan bazı siyasi gerginlikler, Doğu Akdeniz Bölgesinde de birçok riski beraberinde getirmekte ve bölgesel gerilimi tırmandırmaktadır. Türkiye ise bölgede kendisine karşı yürütülen hamlelere karşı, doğru stratejiler geliştirmekte ve uluslararası hukuk çerçevesinde ülke menfaatlerini korumaktadır (Örselli ve Babahanoğlu, 2019: 397).

4. ABD'nin Ortadoğu Politikası

1823 Monroe Doktrini ile yalnızcılık (infiltratçılık) politikaları uygulayan ABD, kıta hâkimiyetini sağlarken Avrupalı devletleri kendisinden uzak tutmayı başarmıştır. 19.yy'da Avrupa'da gittikçe artan rekabet 20.yy'da gerçekleşen iki büyük dünya savaşı Avrupa kıtasında yıkıma sebep olurken, ABD ise II. Dünya Savaşı sonrası başat güç olarak uluslararası sistemdeki yerini almıştır (Ercan ve Ayata, 2018: 116).

ABD, II. Dünya Savaşı'na kadar Ortadoğu'ya ilgisiz kalmış, savaş sonrası uluslararası sistemde kendisine rakip olan SSCB'ye karşı 1990'lara kadar mücadele etmiştir. Soğuk Savaş dönemi boyunca Sovyet yayılcılığının önüne geçmek ve müttefiklerini SSCB etkisinden korumak amaçlı politikalar izlemiştir. Bu bağlamda Ortadoğu'ya ve jeostratejik konumuna önem vererek hem bölgedeki petrolün Batı'ya ulaştırılmasında, hem Afrika'da etkili olan devrimlerin engellenmesinde hem de SSCB yayılmasını önlemede Ortadoğu'yu kilit bölge olarak değerlendirmiştir. Genel itibari ile özellikle 1950'lerden sonra ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik politikaları üç temel politika üzerinden yürümüştür. Bunların ilki Ortadoğu petrolünün sorunsuz bir şekilde piyasaya ulaştırılması, ikincisi İsrail'in güvenliği, üçüncüsü ise bölgedeki müttefiklerin desteklenmesidir (Erol ve Çelik, 2018: 24-25).

İki kutuplu sistemin sona ermesiyle ABD başat bir güç olarak Ortadoğu'da yeni bir düzen kurmuş, bölge ile ilgili üçayaklı bir strateji geliştirmiştir. Bunlar; Arap-İsrail Barış Süreci, Çifte Çevreleme politikası ve siyasi ekonomik reformlardır. ABD, Arap-İsrail uyuşmazlığını bitirerek İsrail'in normal bir aktör gibi kabul görmesini istiyordu. Stratejinin ikinci ayağında ise bölgedeki Arap-İsrail Barış Sürecini sekteye uğratacağı ve kurulmak istenen düzene karşı olacağı düşünülen iki ülke Irak ve İran hedefe alınarak çifte çevreleme politikası doğrultusunda tecrit edilmek istenmiştir. Stratejinin üçüncü ayağında ise ABD, Ortadoğu'da siyasi ve ekonomik reformları desteklemiştir. Fakat ABD, Soğuk Savaş sonrası Ortadoğu politikalarının temelini oluşturan stratejilerin her ayağında sorunla karşılaşmıştır (Altunışık, 2009: 71-74).

11 Eylül 2001 saldırıları sonrası ABD agresif bir dış politika izlemiştir. Saldırıların sorumlusu el-Kaide gösterilmiş ve küresel düzeyde terörizme savaş açılmıştır. Başkan George W. Bush'un, saldırılardan sonra söylemlerine baktığımızda teröre karşı ABD'nin yanında ya da karşısında olanlar diye net bir ayırım yaparak yönetiminin işgal politikalarının belirtilerini ortaya koymuştur. Bush'un 11 Eylül saldırıları nedeniyle cezalandırmaya yönelik politikaları Afganistan işgali ile başlamış, Ortadoğu politikalarını alt üst eden Irak işgali ile devam etmiştir (Kurt, 2019).

Bush'tan sonra ABD Başkanı seçilen Obama, Bush yönetiminin tersine agresif politikalar yerine daha az maliyetli, çok taraflı ve yumuşak güce dayalı bir dış politika izlemiştir. Obama her ne kadar bir önceki yönetim gibi sert politikalar uygulamasa da vaat ettiği kadar tutarlı bir strateji oluşturamamıştır. Arap Baharı, Afganistan, Irak, Libya, Ukrayna

ve Suriye Krizi'nde ilk etapta geri planda kalarak inisiyatifini bölgedeki aktörlere bırakmış, sonrasında müdahil olduğunda ise istenilen başarıyı sağlayamamıştır (Yalçın, 2015: 56-58).

Obama genel olarak Ortadoğu'da dahası Irak ve Suriye özelinde yeni aktörlerle işbirliğine gitmiştir. Söz konusu yeni aktörler bazen devletler olabildiği gibi bazen de devlet dışı aktörler olmuştur. ABD'nin bölgede desteklediği devlet dışı aktörler ise Kürdistan İşçi Partisi (PKK) ve onun Suriye uzantısı Demokratik Birlik Partisi (PYD) ile silahlı kanadı YPG terör örgütleri olmuştur (Erol ve Çelik, 2018: 26).

Obama sonrası dönemi belirleyecek olan ABD Başkanlığı seçim sürecinde, Başkan adayları olarak Trump'ın dış politikaya ilişkin kullandığı dil daha rafine olmuş, başta Ortadoğu Bölgesi olmak üzere ABD'nin diğer coğrafyalarda bulunmasını sorgulamış ve karşıt bir yaklaşım sergilemiştir (Turaman ve Çelik, 2018: 127). Obama'dan sonra 2017 yılında Başkanlık koltuğuna oturan Trump, Aralık 2017'de imzalamış olduğu Ulusal Güvenlik Strateji Belgesinde ABD'nin, Ortadoğu ile ilgili dış politikasını ortaya koymuştur. Özellikle İran'ın Ortadoğu'daki terörist grupları desteklediğini, şiddeti tırmandırıp bölgedeki istikrarsızlıktan faydalanarak ortaklarına ve vekil aktörlerine silah ve finans kaynağı sağladığını ifade etmiştir. Bunun da başta İsrail olmak üzere bölgedeki devletlerin ve küresel enerji piyasasının güvenliğini tehlikeye attığını vurgulamıştır. Özellikle Suriye iç savaşının çözümlenmesini, istikrarın sağlanıp mültecilerin tekrar evlerine geri dönmesini istemiştir. Dolayısıyla bölgeyi tehdit eden DEAŞ ve el-Kaide terör örgütleri ile mücadele edileceğini beyan etmiştir (The White House, 2017: 49).

ABD'nin son on yıldaki Ortadoğu ile ilgili politikaları analiz edildiğinde, Obama yönetiminin son dönemlerinde ve Trump'ın Başkanlığı ile birlikte öncelikli olarak PKK/PYD gibi terör örgütleri ile ittifak halinde hareket edildiği, bu doğrultuda böl, parçala ve yönet politikası izlendiği görülmektedir. ABD yönetimi, bölgede etkin olmaya başlayan İran, Rusya ve Türkiye gibi devletleri kendi Ortadoğu projeleri açısından engel olarak görmektedir. Bu minvalde rakip devletleri dengelemek, nüfuz alanlarını daraltmak, radikal örgütlerle mücadele etmek, dolayısıyla İsrail'in güvenliğini sağlamak ve ABD'nin küresel bölgesel çıkarlarını korumayı amaçlamaktadır. ABD, bu amaçlar doğrultusunda Irak ve Suriye hattında Federal bir Kürt devleti kurmayı hedeflemektedir. Bu sebeple bölgedeki PKK/PYD/YPG terör örgütlerini desteklemektedir. ABD yönetimi söz konusu hedeflerini ise bölgede doğrudan

sıcak bir çatışmaya girmeden, vekil aktör üzerinden yürüttüğü vekâlet savaşları ile gerçekleştirmeye çalışmaktadır (Ercan ve Ayata, 2018: 122-123).

5. ABD'nin İsrail Politikası

ABD Başkanı Woodrow Wilson, İngiltere'nin 1917'deki Balfour Deklarasyonu'nu desteklemiş ve Filistin'de Yahudi devletinin kurulmasına da sıcak bakmıştır. Fakat ABD Dışişleri Bakanlığı Ortadoğu'daki çıkarların zarar göreceği endişesinden olası bir Arap-Yahudi çatışmasından uzak durulması gerektiğini beyan etmiştir. Başkan Truman döneminde ise Filistin'in Arap ve Yahudiler arasındaki taksim önerisine destek verilmiş ve taksim planının BM'den geçmesi sağlanmıştır (Demir ve Bingöl, 2017: 443).

İngilizlerin Filistin topraklarından çekilmesi ile 14 Mayıs 1948'te İsrail'in kurulduğu ilan edilmiş, 11 dakika sonra İsrail'i tanıyan ilk ülke ABD olmuştur. Hemen ardından SSCB de İsrail'i tanımış ve tanıyan devletlerin sayısı da giderek artmıştır (Yılmaz, 2009: 62).

Soğuk Savaş yıllarında ABD'nin Ortadoğu Bölgesi'ne yönelik politikası; İsrail'in güvenliğinin sağlanması, petrolün Batı'ya güvenli bir şekilde ulaştırılması ve Sovyet tehdidinin önlenmesi üzerine oluşturulmuştur. Bu minvalde Truman doktrini, Marshall planı ve NATO'nun kurulması Sovyet yayılcılığını engellemek için yürütülen politikalar olmuştur. Ayrıca yine bu çerçevede oluşturulan Eisenhower Doktrini ile de ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik Sovyet müdahalelerine karşı askeri yönden Amerikan müdahalesini meşrulaştıran politikalar güdülmüştür. Fakat her ne kadar ABD, Sovyetleri Ortadoğu için bir tehdit olarak görse de, Mısır ve Suriye gibi Arap ülkeleri için asıl tehdit İsrail olmuştur (Arı, 1999: 235-236).

İsrail'in kuruluşunun hemen ardından Lübnan, Ürdün, Mısır, Suriye ve Irak bu kararı reddetmiş ve İsrail'e savaş açmışlardır. Birinci Arap-İsrail savaşı olarak bilinen bu çatışmada ABD, dost olarak kabul ettiği İsrail'e destek vermiştir. Bununla birlikte bölge ülkelerinin SSCB'ye yakınlaşmasını engellemek ve petrolün güvenliğinin tehlikeye girmemesi için itidalli bir politika izlemeye de çalışmıştır. Hatta bu doğrultuda ABD'deki güçlü İsrail lobilerine rağmen Mısır ile iyi ilişkiler geliştirilmeye çalışılmıştır. Dahası bu duruma en iyi örnek, Mısır lideri Cemal Abdülnasır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirmesi sonrası gerçekleşmiştir. İsrail, Fransa ve İngiltere Süveyş Kanalı ve Sina Yarımadası'nı 1956'da işgal etmiş, ABD Başkanı Eisenhower İngiltere ve Fransa'ya petrol ambargosu koyacağını, İsrail'e

de Amerikan desteğinin kesileceğini bildirilmesi üzerine işgal durdurulmuştur (Demir ve Bingöl, 2017: 443).

Amerikan dış politikasındaki karar alıcıları yeni kurulmuş olan İsrail'in zayıf olduğunu ve çatışmaya açık olduğunu düşünerek İsrail ile yakınlaşmanın ABD'nin Ortadoğu'daki politikalarını olumsuz etkileyeceğini, bunun yerine SSCB'nin etkisinin daha çok artacağını düşünmüşlerdir. Fakat karar alıcıların bu düşünceleri 1960'lardan sonra değişmeye başlamıştır (Rasikov, 2019:4).

1960'ların başlarında John F. Kennedy'nin Başkanlığında ABD tekrar İsrail yanlısı politikalar izlemeye başlamıştır. Bu politikalar ise yükselen Arap milliyetçiliği karşısında Mısır'ın ciddi tepkilerine yol açmıştır. ABD ise aldırmandan İsrail'e yoğun bir şekilde silah satışı gerçekleştirmiştir. Başkan Johnson döneminde de İsrail yanlısı politikalar izlenmiş, hatta Başkanlık seçimlerinde önemli bir oy potansiyeline sahip Yahudi oylarının kaybedilmemesi için 1967 Arap-İsrail savaşında İsrail'e açık destek verilmiştir. Bu destekler Başkan Richard Nixon döneminde ekonomik ve askeri yönden giderek artmıştır. 1973'teki Arap-İsrail savaşında İsrail'e sağlanan hava desteği İsrail'i büyük bir mağlubiyetten kurtarmıştır. Savaş İsrail lehine dönmüş, sonunda da İsrail'e destek veren devletlere Arap ülkeleri petrol ambargosu uygulamıştır. Ancak ABD, İsrail'e olan desteğini kesmemiştir. ABD, Mısır'ı Arap Birliği'nden ayırmak için Mısır'a yönelik yardımlarını arttırmıştır. Başkan Jimmy Carter döneminde Mısır-İsrail arasında Camp David Anlaşması imzalanmış, akabinde İsrail'in Mısır'a karşı güvenliği sağlanmıştır (Demir ve Bingöl, 2017: 444-445).

1970'lerin sonunda SSCB Afganistan'ı işgal etmiş ve İran'da İslam Devrimi gerçekleşmiştir. Bölgedeki değişen konjonktürün etkisiyle İsrail'in ABD tarafından stratejik önemi daha çok artmıştır. Başkan Ronald Reagan döneminde İsrail'e NATO dışındaki en önemli müttefik ülke statüsü verilmiştir. Buradan hareketle İsrail, ABD silahlarına ve savunma sistemlerine daha kolay erişebilmiştir. Aynı dönemde ABD, İsrail için yaptığı yardım miktarını 3 milyar dolara yükseltmiş ve 1985'te iki ülke arasında serbest ticaret anlaşması yapılmıştır (Şahin, 2010b: 41).

ABD'nin İsrail'e yönelik askeri ve mali yardımlarına baktığımızda İsrail'in kuruluşundan bu yana ABD tarafından ciddi anlamda desteklendiği görülmektedir. 1948-1967 döneminde toplam 1.2 milyar dolar olan yardımlar 1967'den sonra katlanarak artmış ve

2000'lere doğru 82 milyar dolara ulaşmıştır. 1976'dan sonra İsrail, ABD'den en çok dış yardım alan ülke olmuştur. Doğrudan aldığı askeri ve ekonomik yardımlar 3 milyar doların üzerindedir. Ayrıca ABD'de vergiden muaf olan Yahudi dernekleri üzerinden yılda 1 milyar dolar karşılıksız olarak İsrail'e aktarılmaktadır (Arı, 1999: 238-239).

1948'ten günümüze ABD'nin İsrail'e yapmış olduğu askeri ve ekonomik yardımlar 120 milyar doları geçmiştir. ABD'nin sağlamış olduğu dış yardımların yanında BM'de aldığı kararlar da siyasi yönden İsrail'i ciddi anlamda rahatlatmaktadır. Ancak bu politika Ortadoğu barış süreci için kilit öneme sahip İsrail-Filistin meselesini çıkmaza sokmaktadır. BM Güvenlik Konseyi'nde ABD'nin bugüne kadar almış olduğu 80'den fazla veto kararının 40'ı İsrail lehine kullanılmıştır. Bu durum barış sürecini tehdit etmekle beraber İsrail'in Filistin üzerindeki işgalini pekiştirmektedir (Deveci, 2018).

Soğuk Savaş sonrasında başat güç olarak uluslararası sistemde yerini alan ABD, Ortadoğu'da yeni bir düzen oluşturarak yeni stratejiler geliştirmiştir. George H. W. Bush ile başlayan ve Bill Clinton ile devam eden bu strateji üç temel politika üzerine kurulmuştur: Siyasi ve ekonomik reformlar, Arap-İsrail Barışı ve Çifte Çevreleme politikası. Bu minvalde ABD ilk olarak Körfez Savaşı sonrası Arap-İsrail anlaşmazlığını bitirmek istemiş, bu amaçla 1991'de Madrid konferansı yapılmıştır. Akabinde 1993'te Oslo görüşmeleri ile anlaşma sağlanmış, ancak 2000 yılına gelindiğinde Filistin-İsrail ilişkileri bozulmuş ve daha sorunlu hale gelmiştir (Altunışık, 2009: 71-73).

11 Eylül sonrası ABD'nin güvenlik anlayışı değişmiş, söylemler giderek sertleşmiş ve radikal İslam düşman olarak ilan edilmiştir. İsrail için radikal İslam'ın bir parçası olarak görülen HAMAS gibi örgütler ABD tarafından düşman olarak algılanmıştır. 2003 yılında Irak'ın işgali ile İsrail rahatlamış, kendisine tehdit olan Saddam Hüseyin yönetimi devrilmiştir. Bu işgal sonrası İran ve Suriye'nin tedirginliği artmış ve İsrail'e karşı tavırlarını yumuşatarak İsrail'i kabullenmişlerdir (Oruç, 2014: 3).

Bush sonrası ABD Başkanlığına gelen Obama, önceki dönemlere nazaran sert güç yerine yumuşak güce dayalı bir dış politika anlayışı ile hareket etmiştir. Obama'nın bu politikası Ortadoğu'da da kendini göstermiş, İslam Dünyasının düşman olmadığına altı çizilmiştir. Obama, Ortadoğu'da domino etkisi oluşturan Arap Baharı'nın ardından bölgeye yönelik müttefiklerinden kopuk, devlet dışı aktörler ve terör örgütleri üzerinden politikalar yürütmüştür (Erol ve Çelik, 2018: 25-26).

İsrail-Filistin sorununda iki devletli çözüm politikasıyla Ortadoğu barışının sağlanacağı izlenimini veren Obama iktidardaki 8. yılının sonunda İsrail aleyhinde politikalar izlemiş, BMGK'da İsrail'in Filistin topraklarındaki yasadışı yerleşiminin durdurulması kararına destek vermiştir. Bu karar sonrası İsrail-ABD ilişkileri gerilmiştir. Her ne kadar Obama böyle bir çıkış gösterse de ABD-İsrail ilişkilerinin dokusal yapısı bozulmamıştır (Çopur, 2017).

Obama'dan sonra Ocak 2017'de iktidara gelen Trump döneminde ABD'nin Ortadoğu politikası; İsrail, Arap Baharı, İran, Ortadoğu'da aktörleşen radikal terör örgütleri ve Suriye iç savaşı üzerinden şekillenmiştir. Obama döneminde İran'a karşı yürütülen yumuşak politikalar Trump döneminde sertleşmiş, dini söylemlilerle terörist gruplar ise radikal terör örgütleri kapsamına alınıp etkin mücadeleye dayandırılmıştır. Bu dönemde Trump, İsrail'in güvenliğini Ortadoğu politikalarının merkezine koymuştur. Bu minvalde radikal terör örgütleri ile mücadele edilerek İsrail'in bölgedeki güvenliği ve çıkarları korunmaya çalışılmıştır (Erol ve Çelik, 2018: 26).

5.1. Kudüs Kararı

İsrail-Filistin sorununda Kudüs çok önemli bir yer teşkil etmektedir. İsrail'in işgaline uğrayan Kudüs geçmişten günümüze Filistin için kurtarılması gereken ve Filistin davasında olmazsa olmaz, vazgeçilemez bir şehir olmuştur. Müslümanların ilk kiblesi olan Mescidi Aksa, Kudüs şehrinde yer almaktadır. Ayrıca İsrail'in kuruluşunda önemli bir rol oynayan Kudüs, İsrail-Filistin meselesindeki en hassas noktadır.

Filistin topraklarının işgali ile Kudüs meselesi ayrı düşünülemez. Tarihi arka planına baktığımızda 1897'de Teodor Herzl'in liderlik ettiği I. Siyonist Kongresi'nde Filistin topraklarında bir Yahudi devletinin kurulması kararlaştırılmıştır. Bunun gerçekleşebilmesi için de Filistin yurdunun boşaltılması gerekiyordu. Buradan hareketle Filistin topraklarına doğru planlı bir şekilde Yahudi göçü başlamış, Filistinliler ana yurtlarından koparılmıştır. 1917'deki Balfour Deklarasyonu çerçevesinde İngiliz desteği ile Filistin topraklarında bir Yahudi devletinin kurulacağı vaadinin verilmesiyle aslında Filistin'in sistemli işgali resmiyete kavuşmuştur (Çavuşoğlu, 2018).

İsrail'in kuruluşu akabinde başlayan 1948 Arap-İsrail savaşında Batı Kudüs, İsrail'in hâkimiyetine; Doğu Kudüs ise Ürdün'ün hâkimiyetine geçmiştir. 1967'deki Arap-İsrail savaşında da Doğu Kudüs İsrail'in işgaline uğramıştır. Bununla birlikte 1969'da Mescidi

Aksa'daki Selahattin Eyyubi minberi yakılarak güney duvarı yıkama uğramıştır. İsrail'in Kudüs üzerindeki sistemli işgali devam etmiş, 1980'de Kudüs başkent ilan edilmiştir. Ancak BMGK bu kararı tanımamıştır. 1996'da Aksa bölgesinde İsrail'in yaptığı kazı çalışmaları sonucu Burak Duvarına açılan bir tünel yapılmış, Filistin halkı ise bu duruma tepki göstermiş, sonrasında çıkan çatışmalarda onlarca Filistinli ölmüştür. 2000 yılında şiddet giderek tırmanmış, İsrail Başbakanı Ariel Şaron yönetiminde Mescidi Aksa'ya yapılan baskın ile de ikinci intifadanın fitili ateşlenmiştir. 2003'ten sonra Mescidi Aksa bölgesine Yahudi yerleşimi gerçekleşirken Müslümanların ise Aksa'ya girişi sınırlandırılmıştır. 2016'da BMGK, İsrail'in Doğu Kudüs'teki yasadışı yerleşimlerini durdurmasını istemiştir (Fırat, 2017).

Ortadoğu barış sürecini zora sokan önemli hadiselerden biri de 6 Aralık 2017'de Trump yönetiminin Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanınması olmuştur. Bu kararın hemen ardından Türkiye'nin öncülüğünde İstanbul'da İslam İşbirliği Teşkilatı toplanmış ve Doğu Kudüs Filistin'in başkenti olarak deklare edilmiştir. Yine Türkiye'nin girişimleri sonucu BM'de Trump'ın Kudüs kararı büyük çoğunlukla reddedilmiştir. Bu karardan birkaç ay sonra ise Trump yönetimi 14 Mayıs 2018'de Tel Aviv'deki Amerikan büyükelçiliğini Kudüs'e taşımıştır. Ayrıca Filistinli mültecilere yönelik mali yardımları da durdurmuştur. Dahası FKÖ'nün Washington'daki temsilciliğini kapatma kararı almıştır (Fırat, 2018).

Görüldüğü gibi Trump yönetimindeki ABD, İsrail için adeta tarihi bir fırsat olmuş, Filistin ile İsrail arasında çıkmaza giren Doğu Kudüs bir nevi İsrail planları dahilinde ilhak edilmiş bir vaziyette kalmıştır. ABD'nin iki devletli çözümden uzak bir politik tavır sergilemesi, Filistin ve İslam dünyası için kırmızı çizgi niteliği taşıyan Kudüs konusunda, İsrail'in istediği yönde kararlar alması Ortadoğu barışı önünde büyük bir engel olarak görülmektedir.

5.2. Yüzyılın Anlaşması Planı

Başkan Truman'dan günümüze ABD Başkanlarının neredeyse hepsi İsrail'i koruyan ve destekleyen politikalar yürütmüşlerdir. İsrail-Filistin sorununda Ortadoğu barış sürecini yönetme inisiyatifini ele aldıklarında İsrail'in süreci sekteye uğratan politikalarına da seyircisiz kalmışlardır. ABD'nin Ortadoğu politikalarının merkezinde İsrail'in menfaatleri ve güvenliği genelde yerini korumuştur. İsrail-Filistin meselesinde 1967 sınırları çerçevesinde Filistin'in devlet kurabilmesi konusunu politikalarının gündemine alabilmişler, samimi olmasa da bazen İsrail'in yerleşim politikaları ile ilgili tepkiler vermişlerdir. Bununla birlikte

Filistin'e mali yönden yardımlar da yapılmıştır. Ancak Trump'ın Başkanlığından bu yana İsrail, amaçları doğrultusunda alenen desteklenmektedir (Duran, 2020).

Trump, Filistin'e yapılan maddi yardımların durdurulması kararından sonra baskı politikalarına devam etmiş,

Filistin için çemberi daraltan yeni siyasi kararlar almıştır. Ortadoğu barışı için bir fırsat gibi görünen, ekonomik ve siyasi yönden iki ayaklı bir paket içeren "Yüzyılın Anlaşması" planı Ocak 2020 tarihinde kamuoyuna sunulmuştur. Bu plan ile birlikte İsrail-Filistin sorununun çözülebileceği öngörülmüştür. Ancak söz konusu planın içeriğine bakıldığında Filistin davasına ve çıkarlarına ters düşen kararlar olduğu görülmüş, Filistin ise bu karara tepki göstererek müzakereye de yanaşmamıştır. Her ne kadar planın ekonomi paketinde Filistin ve komşu ülkelere yönelik 50 milyon dolarlık yatırım fonu olsa da siyasi yönü itibarıyla Filistin yönetiminin kabul etmediği bazı kararlar söz konusudur (Deveci, 2019).

Planın siyasi ayağına bakıldığında ordusu olmayan bir Filistin Devleti öngörülüyor. Bununla birlikte Yahudilerin Batı Şeria'daki yasadışı yerleşimlerine dokunulmayacağı, 1967'den günümüze İsrail kontrolünde olan Ürdün Vadisi'nin yine İsrail'de kalacağı belirtilmiştir. 1948'den sonra göçe zorlanan milyonlarca Filistinlinin geri dönmesi ile ilgili herhangi bir anlaşma maddesine yer verilmediği gibi de Kudüs şehri her iki devletin başkenti olarak kabul görmüştür (Taştekin, 2020).

Trump'ın söz konusu planı sonrası Türkiye'den sert tepkiler gelmiştir. Dışişleri Bakanlığı'nın yaptığı açıklamada, Washington'un sunduğu planın ölü doğduğu ifade edilerek, iki devletli çözümün bitirildiği belirtilmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan da Türkiye'nin Filistin'in yanında olduğunu ve Müslümanların kutsalı olan Kudüs'ün hukukunun uluslararası platformlarda korunacağını ifade etmiştir. Bununla birlikte, Filistin'i İsrail'e teslim etme projesi olarak gördüğü Yüzyılın Anlaşması planını da reddetmiştir (Kaygusuz, 2020).

6. Sonuç

1949 yılında Türkiye'nin İsrail'i tanınması ile başlayan ilişkiler, Soğuk Savaş döneminin ilk yıllarında Batı Bloku içinde ABD yanlısı politikalara dayalı olarak gelişme göstermiştir. 1950'lerde olumlu seyreden ikili ilişkiler 1960'larda tersine dönmüştür. Kıbrıs meselesinde ABD Başkanı Johnson'ın mektubu Türkiye-ABD ilişkilerini olumsuz etkilemiş, tabiri caizse

Batı sırtını Türkiye'ye dönmüş ve Türkiye Kıbrıs konusunda yalnız kalmıştır. Türkiye ise yüzünü Ortadoğu'ya çevirmiş, Arap ülkeleri ile ikili ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. ABD dış politikası ekseninde gerilmeye başlayan ilişkiler Türkiye-İsrail ilişkilerine de kötü yansımıştır. Bu minvalde Türkiye, Arap-İsrail savaşlarında Araplardan yana tavır sergileyerek Filistin'in yanında yer almıştır.

1990'larda ise Sovyetlerin çöküşü, ABD'nin tek hegomon güç olarak kalması ve uluslararası sistemde yaşanan değişiklikler bölgesel politikaları da değiştirmiş, Türkiye-İsrail ilişkileri altın çağını yaşamıştır. 1990'lı yıllarda Türk dış politikasındaki güvenlik odaklı yaklaşım Ortadoğu Bölgesi'nde İsrail ile denge politikası yürütmeyi gerektirmiştir. Ayrıca Türkiye-İsrail arasında önemli bir yer teşkil eden Filistin konusundaki barış görüşmeleri ikili ilişkilerde itici güç olmuştur.

2002 sonrası İsrail ile siyasi ve ekonomik ilişkiler geliştirilmiştir. Hatta Ortadoğu barışı için proaktif bir politika izleyen Türkiye, İsrail-Suriye ve İsrail-Filistin arasında arabuluculuk rolü üstlenmiştir. Bu süreçte Amerika da müttefiki İsrail'e ciddi anlamda destek vermiştir. Aralık 2008'e kadar olumlu yürüyen ilişkiler İsrail'in Filistin'e yönelik Gazze operasyonu ile sekteye uğramıştır. İslam dünyasının kanayan yarası olan Filistin zor durumda kalmıştır. Türkiye'nin de hassas olduğu bu konuda İsrail'e yönelik politikalar değişiklik göstermeye başlamıştır. Dönemin Başbakanı Erdoğan'ın Davos'ta İsrail'e yönelik göstermiş olduğu tepki Arap dünyasının takdirini kazanmıştır. 2010 yılında ise olumsuz ilişkileri daha da derinleştiren Mavi Marmara krizi, iki ülke arasında ciddi bunalımlara sebep olmuştur.

ABD, Ortadoğu'daki çıkarları açısından önem arz eden Türkiye ve İsrail'in arasını bulmaya çalışmıştır. Ancak gerek İsrail hükümeti gerekse Obama'dan sonra Başkanlık koltuğuna oturan Trump, Ortadoğu'da dengeleri alt üst eden kararlara imza atmışlardır. Yakın dönemde Trump'ın, yıllardır işgal altında olan Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak ilan etmesi ve Amerikan elçiliğini Kudüs'e taşıması hem İslam ülkelerini hem de bölge ülkelerini harekete geçirmiştir. Bilhassa Türkiye BMGK'da bu kararı tartışmaya açarak reddetmiş, ayrıca İslam İşbirliği Teşkilatı'nı toplayarak İsrail ve Amerika politikalarına karşı durmuşlardır. ABD bununla da kalmamış İsrail hükümeti ile bir araya gelerek Yüzyılın Anlaşması planını ilan etmişlerdir. İki ülkenin tek taraflı almış olduğu kararlar Ortadoğu barış sürecini çıkmaza sokmuştur.

Günümüzde İsrail-Filistin meselesi bölge politikaları açısından kilit öneme sahiptir. Bölge ülkelerinden ve özellikle Türkiye'ye danışmadan ABD tarafından İsrail lehine alınan

tek taraflı kararlar barış sürecinin önünü tıkamaktadır. Bununla birlikte Ortadoğu'da barışı sağlamak için bağımsız bir Filistin Devleti'nin kurulması ve kabul görmesi de şarttır. ABD ise iki devletli çözüm politikasından vazgeçmiş, bölgedeki bütün dengeleri sarsmıştır. Başkan Truman'dan Trump'a kadar İsrail'e koşulsuz destek veren ABD'nin İsrail'e olan yakınlığının arkasında Yahudi oylarının ve İsrail lobilerinin elbette büyük etkisi vardır. Ancak ABD'nin siyasi rant üzerine Yahudi çıkarlarına paralel izlemiş olduğu siyaset, hem Ortadoğu barışını olumsuz etkilemekte hem de NATO müttefiki Türkiye ile arasını açmaktadır. Ayrıca Türkiye-İsrail ilişkilerindeki kırılmalar da gittikçe derinleşmektedir.

Ortadoğu'da barışın sağlanması ve İsrail-Filistin sorununun çözülebilmesi için İsrail hükümeti şiddet yanlısı politikalarından vazgeçmeli, işgal ettiği topraklar ile yerleşim yerlerinden çıkmalı ve Filistin yönetimi ile masaya oturmalıdır. İslam Dünyasının kırmızı çizgisi olan Kudüs konusunda ortak mutabakat sağlanmalı, bölge ülkelerinin hassasiyeti aranmalıdır. ABD ise müttefiki İsrail'e lobilerin etkisinde verdiği koşulsuz desteğin Amerikan çıkarlarına zarar verdiğini ve İsrail'in kendisine büyük bir külfet olduğunu görmelidir.

KAYNAKÇA

- Akbaş, Z. (2015). Türkiye'nin fırat ve diele sınıraşan sularından kaynaklanan güvenlik sorunu ve çatışma riski. *Bilig*, 72, 93–116.
- Altunışık, M. B. (2009). Ortadoğu ve ABD: Yeni bir döneme girilirken. *Ortadoğu Etütleri*, 1(1), 69–81.
- Arı, T. (1999). Avrasya dosyası. *Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 5(1), 233–249.
- Aydın, A. ve Poyraz, E. (2020). Mavi marmara saldırısı sonrası süreçte türkiye'nin kamu diplomasisi faaliyetleri. *Kırklareli Üniversitesi İİBF Dergisi*, 9(1), 15–29.
- Aydın, A. (2013). Three types of turkish foreign policy after the cold war on the middle east. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(3), 475–495.
- Ayhan, V. (2012). *Arap Baharı İsyenlar, Devrimler ve Değişim*. Bursa: MKM Yayıncılık.
- Bakır, B. (2016). Dünden bugüne Türkiye-İsrail ilişkileri. *Habertürk*. 14 Mayıs 2020, <https://www.haberturk.com/yazi-dizisi/haber/1262938-dunden-bugune-turkiye-israil-iliskileri>.
- Baş, A. (2018). Soğuk savaş döneminde Türkiye-İsrail ilişkileri (1948-1991). *İsrail ve Yahudi Çalışmaları Dergisi*, (3), 92–122.
- Çavuşoğlu, E. (2018). Kudüs meselesinin çıkmazları. *ORDAF*. 29 Mayıs 2020, <https://ordaf.org/kudus-meselesinin-cikmazlari/>.

Turaman, O ve Çelik, A. H., (2018), Türkiye ve ABD'nin Ortadoğu politikası, Irak ve Suriye üzerinden çatışan ve örtüşen değerler ikilemi, *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 8, Sayı 1, s.116-138

CNN Türk. (2009). Davos'ta kriz. 22 Mayıs 2020, <https://www.cnnturk.com/2009/dunya/01/29/davosta.kriz/511241.0/index.html>.

Çopur, H. (2017). Obama'nın adımı "ABD-İsrail simbiyotik ilişkisini" bozar mı. *Anadolu Ajansı*. 28 Mayıs 2020, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/obamanin-bm-adimi-abd-israil-simbiyotik-iliskisini-bozarmi/718011>.

Demir, S. ve Bingöl, O. (2017). *Yeni Ortadoğu Aktörler, Dinamikler ve Denge Arayışları*. Ankara: Barış Kitap.

Demirtaş-Bagdonas, Ö. (2013). Politics of national honor in Turkish-Israeli relations: An alternative account of the recent tensions. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 10(38), 101–125.

Deveci, M. (2018). ABD'nin İsrail'e desteği Ortadoğu barışını tehdit ediyor. *Anadolu Ajansı*. 28 Mayıs 2020, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abdinin-israile-destegi-ortadogu-barisini-tehdit-ediyor/1216978>.

Deveci, M. (2019). "Yüzyılın Anlaşması" Filistin davasını ortadan kaldırmayı hedefliyor. *Anadolu Ajansı*. 14 Mayıs 2020, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/yuzyilin-anlasmasi-filistin-davasini-ortadan-kaldirmayi-hedefliyor-/1514999>.

Duran, B. (2020). Ne Anlaşma Ne Barış. *SETA*. 31 Mayıs 2020, <https://www.setav.org/ne-anlasma-ne-baris/>.

Duran, H. ve Karaca, A. (2013). 1950-1980 döneminde Türkiye-Ortadoğu ilişkileri. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14(1), 121–136.

Ekşi, M. (2018). Türk dış politikasının ultimo ratiosu: Yumuşak güçten sert güce Türkiye'nin Suriye politikası. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 15(60), 71–99.

Ekşi, Ö. (2010). İsrail çağrılmazsa gelmiyoruz. *Hürriyet*. 22 Mayıs 2020, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/israil-cagrilmazsa-gelmiyoruz-15682357>.

Ercan, M. ve Ayata, A. (2018). Değişen Uluslararası Sistemde ABD'nin Ortadoğu Politikalarının Sürdürülebilirliği. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (69), 114–129.

Erkmen, S. (2005). 1990'lardan günümüze Türkiye-İsrail stratejik işbirliği. *Uluslararası İlişkiler*, 2(7), 157–185.

Erol, M. S. ve Çelik, K. E. (2018). ABD'nin Suriye politikasında vekil aktör olarak terör örgütleri: YPG örneği. *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 14–45.

Erşen, E. (2016). Suriye sorunu gölgesinde Türkiye-Rusya ilişkilerinde normalleşme süreci. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 153–171.

Fırat, E. (2017). 1917'den 2017'ye bir asırdır bitmeyen mesele: Kudüs. *Anadolu Ajansı*. 29 Mayıs 2020, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/1917-den-2017ye-bir-asirdir-bitmeyen-mesele-kudus/991875>.

Fırat, E. (2018). Dünya Trump'ın skandal Kudüs kararını kabul etmedi. *Anadolu Ajansı*. 29 Mayıs 2020, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/dunya-trumpin-skandal-kudus-kararini-kabul-etmedi/1331060>.

Güder, S. ve Mercan, M. H. (2012). 2000 Sonrası Türk dış politikasının temel parametreleri ve Orta Doğu

politikası. *İnsan & Toplum Dergisi*, 2(3), 57–92.

Gürpınar, B. (2017). Dış Politika ve kamuoyu: Mavi Marmara krizi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(53), 241–253.

Habertürk. (2009). “Türkiye’ye yakışan neyse onu yaparız”. 22 Mayıs 2020 , <https://www.haberturk.com/gundem/haber/127662-turkiyeye-yakisan-neyse-onu-yapariz>.

Kaya, M. (2019). Türk-İsrail ilişkileri ve Filistin. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(18), 1043–1065.

Kaygusuz, B. (2020). Son dakika: Yüzyılın Anlaşması nedir? Yeni Ortadoğu projesi: İsrail-Filistin. *Habertürk*. 31 Mayıs 2020, <https://www.haberturk.com/yuzyilin-anlasmasi-nedir-yeni-ortadoğu-projesi-israil-filistin-2567589>.

Kurt, V. (2019). 11 Eylül’den Sonra ABD’nin Ortadoğu Politikası. *SETA*. 23 Nisan 2020, <https://www.setav.org/11-eylulden-sonra-abdnin-ortadoğu-politikasi/>.

NTV. (2017). Mavi Marmara’da ölenlerin ailelerine tazminatlar ödendi. 23 Mayıs 2020, https://www.ntv.com.tr/turkiye/mavi-marmarada-olenlerin-ailelerine-tazminatlar-odendi,zrJLFP2_BEiXF8Q9oj3NCw.

Oran, B. (2013). *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt III: 2001-2012)*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Oruç, H. (2014). ABD’nin İsrail-Filistin Politikası. *researchgate.net*. 28 Mayıs 2020, https://www.researchgate.net/publication/316967531_ABD'nin_Israil-Filistin_Politikasi.

Örselli, E. ve Babahanoğlu, V. (2019). Doğu Akdeniz’de açılmaya çalışılan pandoranın kutusu: Enerji kaynaklarından alan hakimiyetine uzanan ekonomi politik hesaplar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(66), 387-400.

Özcan G. (2005), “Türkiye – İsrail İlişkilerinde Dönüşüm: Güvenliğin Ötesi”, https://www.tesev.org.tr/wp-content/uploads/rapor_Turkiye_Israil_Iliskilerinde_Donusum.pdf.

Pirinççi, F. (2019). Sahanın masaya yansımaları: ABD ile mutabakat ve Güvenli Bölge. *Anadolu Ajansı*. 18 Mayıs 2020, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/sahanin-masaya-yansimasi-abd-ile-mutabakat-ve-guvenli-bolge/1618230>.

Rasikov, M. (2019). İsrail Lobisi ve Amerikan Dış Politikası. *ULUSAM*. 27 Mayıs 2020, <http://www.ulusam.com/wp-content/uploads/2019/02/ABD-Dış-Politikası-ve-İsrail-Lobisi.pdf>.

Şahin, M. (2010a). Türkiye’nin Ortadoğu politikası: Süreklilik ve değişim. *Akademik Ortadoğu Dergisi*, 4(2), 9–21.

Şahin, M. (2010b). ABD-İsrail ilişkileri: Böyle dost düşman başına. *Ortadoğu Analiz*, 2(21), 39–45.

Sarıaslan, F. (2019a). Filistin sorunu ve Türkiye: Bir denge siyaeti. *Filistin Araştırmaları Dergisi*, (6), 1–32.

Sarıaslan, F. (2019b). Türkiye-İsrail ilişkilerinde değişmeyen dinamik: Ekonomi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 74(4), 1065–1102.

Sinkaya, B. (2011). Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Ortadoğu Politikası ve Batı Etkisi. *Adam Akademi*, 1, 79–100.

Sönmezoğlu, F. (2016). *Son On Yıllarda Türk Dış Politikası (1991-2015)*. İstanbul: DER Yayınları.

T.C. Dışişleri Bakanlığı. Türkiye - İsrail Siyasi İlişkileri. 14 Mayıs 2020, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-israil-siyasi-iliskileri.tr.mfa>.

Taştekin, F. (2020). Trump'ın damadına hazırlattığı “Yüzyılın Anlaşması”: Filistin için son tasfiye planı. *BBC*. 31 Mayıs 2020, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51320835> .

The White House. (2017). *National Security Strategy of the United States of America*. Washington.

TRT Haber. (2019a). Türkiye bölgeye barış ve huzur götürüyor. 18 Mayıs 2020, <https://www.trthaber.com/haber/gundem/turkiye-bolgeye-baris-ve-huzur-goturuyor-434744.html>.

TRT Haber. (2019b). Bakan Çavuşoğlu Güvenli Bölge'yi harita üzerinden tek tek anlattı. 18 Mayıs 2020 , <https://www.trthaber.com/haber/gundem/bakan-cavusoglu-guvenli-bolgeyi-harita-uzerinden-tek-tek-anlatti-437131.html>.

Uzer, U. (2011). Türkiye-İsrail İlişkilerinde Bunalım. *Ortadoğu Etütleri*, 2(2), 137–168.

Yalçın, H. B. (2015). Obama Stratejisi ve Ortadoğu. *Akademik ORTA DOĞU*, 9(2), 55–74.

Yılmaz, T. (2009). *Uluslararası Politikada Ortadoğu*. Ankara: Barış Platin Yayınevi.